

kell szállnunk vele, ami pusztító, torzító, ami a szellemet és az ént tagadja benne.

A Kalevala ősi soraiban a huszadik századnak szóló, félelmetes fölhívás lüktet? Sok ezer évet visszamegyünk az időben, hogy meglássuk világteremtő ükeink arcát s ott is csak a magunk fájdalmas kérdéseit találjuk?

Az embert visszahúzó szenvedélyek: a hatalom- és birtoklásvágy és más világi „kincsek” iránti vad vonzalma ellen a középkori egyház is harcra szólította híveit. A vallás előbb az aszkézis, majd később az újkorban, a reformáció szellemi-lelki vállalkozása után a puritánság etikáját állította szembe a csodamalom kísértésével. A hatalomról és gazdagságról való engesztelhetetlen, aztán pragmatikusabb lemondás még is teremtett valamiféle egyensúlyt Európában. Csakhogy a különféle keresztény egyházak is a hatalomért meresztgették — olykor eléggé álszent — szemüket. Cromwellék és Robespierreék forradalma aztán fokozatosan félretolta az útból az egyházakat. Mire az ipari forradalom füstös hajnala elérkezik, majd a modern, huszadik századi technikai habzsolás korszakába lépünk, már mindenki elismeri a haszon és az érdekek elvét. A szellemi, erkölcsi, művészi értékek helyét drámai földcsuszamlásként a hatalom és a pénz után, mint valami kábítószer után folyó megállíthatatlan hajsza foglalja el. Némelykor már úgy érezzük, hogy a világszampó szinte csak erőszakot és fegyvert gyárt.

9.

És Vejnemöjnen énekei, varázslása, muzsikája, Lemminkejnen szerelmes játszadozásai, anyjának magányos keresése a tuonelai sötét vizekben a veszélybe került emberi lét után? Ki védi meg a gondolkodást és a művészetet, a kisajátíthatatlan érzelmeket, az egzisztencia szabadságát?

Senki, vagy csak a pohjolai pusztaságra ráébredt ember.

Akit az úttalan utakon, jeltelen tengereken nem vezet többé más, csak saját önállóságának tudata. Akiben önnön létének teljessége még ugyanolyan erővel zúg, remeg, mint a rézhegy gyomrából kiszabadított acéltetős, büszke, millió tornyú szampó.

KISS DÉNES

Dalban született nemzet

A finn nemzet, Kosztolányi Dezső szép és pontos megállapításával „dalban született”. Megszülte és nevelte évezredekén át a Kalevalát s a Kalevala megtartotta a népet, a nyelvet, formálta a nemzetet! Különös és csodálatos ez a sok ágról, ki tudja hány anyától és apától való, közös emlékezetből fakadó énekfolyam, amely roppant Óceánná ömlött össze, Elias Lönnrot „mérnöki-tervezői”, gyűjtői munkássága nyomán. Óceánná, amely ős-Óceán is, ringatja-őrzi mélyeiben a múltat. Azt az emberi ősiséget, amikor még nem voltak egymással szemben álló osztályok, amikor még a nemzetségek, természetesen kiválasztódott elsőinek vezetésével küzdöttek a természet ismert és ismeretlen rontó-pusztító erői ellen. A Kalevala ünnepe tehát az egész finn nép fennmaradásának nemzeti ünnepe; nemcsak az énekes őrzi a dalt, de a

dal is megőrizte éneklőit. Világteremtő népköltészet a Kalevala s a maga nemében teljes és páratlan! Emberszabású félisteneivel, éggel, földdel, a sötétség — ismeretlen titkok — elleni küzdelemmel, látomásos hiedelmekkel. S a továbbadók hitével, alliterációk kacscos kapaszkodóival könnyítve őrződött ősi és a mindenkori jelen juss-együttesül az utódokra.

Néhány jelentős énekes nevét is tudjuk — Papp István is emlegeti a legkiválóbb paraszténekeseket, például Ontrei Malinent és Vaassila Kieleväinent —, de sokkal több lehetett a névtelen — mégis nevet, nemet, népet, nemzetet őrző — énekes népköltő, akik egy kissé mindig újjászülték, majd továbbadták a versek-dalok történeteit. Lönnrot is egy kelet-karjalai híres népi énekestől, Arhippa Perttunentől kapott annyi új anyagot, hogy kibővíthette a gyűjtést. Így állt össze a mintegy tizenkétezer sort tartalmazó úgynevezett Vanha Kalevala (Vén Kalevala, Öreg Kalevala), amelynek előszavát százötven éve, 1935. február 28-án írta alá. Ez a nap méltán a finnek nemzeti ünnepe. E népkölteményfűzér 1835-ben meg is jelent „Kalevala, vagy régi karjalai énekek a finn nép őskorából” (Kalevala taikka Vanhoja Karjalan Runoja Suomen kansan muinaisista ajoista) címmel. Itt érdekességként jegyezzük meg, hogy a finn miunainen jelentései a következők: egykori, hajdani, hajdankori, régi, ősi, ókori, ám az az érdekes, hogy mindezeket — az írás hiányában is — az emlékezet őrizte! Nem véletlen tehát, hogy a finn muistaa jelentései: emlékszik, (visszaemlékszik), eszében tart, gondol valakire, megemlékezik valakiről, eszébe jut stb., természetesen hozzá kell tenni a megfelelő nyelvtani szerkezeteket. Vagyis a régi, hajdani és az emlékezés azonos logikai alapon nyugszik a finn nyelvben. S jegyezzük meg, hogy a távol levőket, a régieket, hajdaniakat mi is emlegetni szoktuk! „Majd megemlegetsz még!” Azaz: emlékszel rám. S mindenképpen múltbeli eseményt jelent a mi nyelvünkön is az „emlékezetes”, „legemlékezetesebb” stb. szavaink jelentéstartalma. Ezért megtartó erő a történelmi emlékezet, az a mélyre nyúló gyökérzet, ami nélkül nem fejlődhet sem erős törzs, sem gyümölcsöt termő, lombzatos ágkorona! Mindennek remek bizonyítéka a korántsem tudatosan megőrzött Kalevala, amelynek teljesnek mondható, mintegy huszonegyezer sornyi változata, újabb szorgos és elszánt gyűjtői munka után, ötven éneken 1849-ben jelent meg, kiegészítve addig ismeretlen hősdalokkal, énekrészekkel. E végleges változat címe Új Kalevala (Uusi Kalevala) tette elsősorban híressé a finn népet szerte a világon az elmúlt 135 év alatt. (Nem akarok délibáboskodni, de a magyar „múlt” szavunk igencsak hasonlítani látszik a finn muistaa=emlékszik, muisti=emlékezet stb. finn szavak tövéhez!?) De nézzük a Kalevala további érdekességét, egyetemes jelentőségét.

Ahogy emlegettük — s e sorok írója több alkalommal megtette! — a Kalevala több vonatkozásban is világjelentőségű mű; emlékezetmű, emlékmű! S játszva kicsit a szószólási lehetőségekkel: roppant irodalmi mű-emlék! Az értelem s a szellem piramismagasságaival, sírkamra mélyeivel, labirintusaival. Hőseinek égi származása, legalábbis félisten volta nyilvánvaló. Észak zord tájain vulkánokat őrzött az emberi lélek! Így válhatott ez a beláthatatlan múltból fölfakadó közköltészeti remekléis egyetemes ember-, és emberiségtörténeté. Hiszen ami az énekelt-mondott versekben megőrződött, az az ősi nemzetségi társadalom jellegzetességeit mutatja. De mielőtt erre rátérnénk, érdemes másként is körüljárni a Kalevala erejét.

Finnország csak 1917-ben lett önálló, ám nemzetként, egységes népként már korábban is jelen volt Európában. Természetesen gondolunk arra, hogy az ősi, nemzetségi társadalom megőrzött képe is hozzájárult ahhoz — a csa-

ládi, ronkossági, nyelvi összetartozás tudata! —, hogy állammá szerveződhetett. Vagyis a Kalevala évezredekén át őrizte ezt a közös vágyat, ha akarjuk; királyokat, uralkodóházakat pótol. S amint e lehetőség megvalósulóban volt — a múlt században már óhatatlanul számolni kellett a finn néppel, mutatják ezt az önállóságra törekvő értelmiségi mozgalmak — a Kalevala jelentősége is csökkent, emlékezete kihunyóban volt. Ez pedig azt mutatja, hogy önvarázsolás tartotta fenn és őrizte a finn nyelvet és népet s őrzött egyúttal ősi műveltséget. Érdekes volna a népi eposz szókincsét megvizsgálni, vajon abból, ha csak az maradt volna fenn, létre lehetne-e hozni a finn nyelvet? Minden bizonnyal, igen. S amint tudatosan tört önállóságra a finn nép és nyelv, máris homályosulni kezdett a Kalevala, betöltve hivatását. Különleges megtartó és szervező erő, szellemi-érzelmi birodalom, amelynek tartományait, határait, múltját, történéseit a közös emlékezet őrizte. S természetesen örökös erőfeszítésre, edzésre, tornára készítette az emlékezetet is, így ez az erős kölcsönhatás sajátos feszültséget tartott fenn a szavak, a dal segítségével. S gondoljuk meg, ahhoz képest, hogy más népek évszázadokon keresztül forrtakalakultak nemzetté, állammá, a finnek ezt a hosszú folyamatot viszonylag rövid idő alatt élték át, fölmutatva azonnal mégis a finnség jellemzőit s a viszonylag kis lélekszámú nép rangosan illeszkedett be nagyjaival, eredményeivel az európai népek közé! Sőt, sok vonatkozásban gyorsan az élre törtek, nemcsak Európában, hanem világviszonylatban is. Például az építészetben: Ha meggondoljuk, mindezek hátterében is ott munkál a Kalevala korántsem öncélú varázslata. Ne felejtjük jelentőségét e vonatkozásban sem.

Folytatva a fönntebbieket. A Kalevala ősi demokráciát is megőrzött, talán a bronzkor végéről, vaskor elejéről valót. (Lehetséges, hogy korábbi is?!) Hősei, noha félistenek, dolgoznak, küzdenek s ezáltal válnak nagyságokká! Itt idézünk az idevágó s további tűnődésekre készítő nagy tanulmányból, amit Otto Kuusinen írt 1949-ben: „Ha összehasonlítjuk a Kalevalában tükröződő társadalmi viszonyokat például azzal a társadalmi képpel, mely Homérosz eposzaiban mutatkozik, világosan látszik, hogy ez utóbbiak a nemzeti társadalom bomlásának jóval előrehaladottabb korszakát jelenítik meg. A Kalevala minden hőse, még a legtekintélyesebb, a »Bátor dalos« Vejnemöjnen is végez testi munkát. A Kalevala-kori nemzeti társadalomban még nem fejlődött ki a gazdagok és szegények közti ellentét. A nemzeti tagjai közt nincs, a különböző nemzetségek között viszont lehetnek különbségek, mert az énekben hangsúlyozzák például, hogy Vejnemöjnen »nagy nemzetségből« való...” Kuusinen a következőképpen foglalja össze a Kalevala sajátos jelentőségét: „... a Kalevala bizonyos tekintetben régibb társadalmi fejlődési fokot képvisel, mint az Iliász... Történeti korára nézve (természetesen a sokkal későbbi gyűjtés-feldolgozás miatt! K. D.) a Kalevala nyilván sokkal fiatalabb az Iliásznál és sok más nép eposzánál, de szociális korára nézve, ha szabad így mondani, minden ismert eposzok közül a legrégebb.” Ebből a logikából az is következik, hogy valódi születését tekintve is idősebb lehet, az események csírái, gondolati magjai a vaskort jóval megelőzik. Ilmarinen, a kovács is afféle félisten, varázsló, aki vassal akar teremteni új világot, ahogy dallal-verssel kovácsolt néppé nemzetségeket Vejnemöjnen. S mindezt akár szó szerint érthetjük, hiszen Kuusinen arról is hosszan ír, hogy: „Karjalában sok ezer népdalt gyűjtöttek össze. Csak magában Orosz-Karjalában már a XIX. század folyamán csaknem ötezer dalváltozatot jegyeztek föl, mintegy 700 népénekestől. Ezeknek azonban csak egy része volt Kalevala-tárgyú ének. Egy. 1908-ban, Helsinkiben megjelent népdalgyűjteményben 1027 tisz-

tán epikus Kalevala-anyagot tartalmazó orosz-karjalai éneket adtak ki. Ezeket 192 énekestől gyűjtötték. Ezekből az énekekből mintegy 450 változat állt Lönnrot rendelkezésére (több mint a fele saját gyűjtés volt).” Leírja még, hogy ezt a fajta költészetet a múlt század elején is kedvelték Karjalában, ünnepeik és összejöveteleik fénypontja volt az ősi dalok éneklése. Előénekes és kísérő ült egymás mellé vagy egymással szemben s olykor az éneket kántelével kísérték. Fontos a következő megállapítása is: „Ha a karjalai nép nemzeti társadalmának anyagi kultúrája legnagyobb virágzásában is igen tökéletlen maradt, úgy annál inkább bámulatba ejt, hogy aránylag milyen magas fokra emelkedett szellemi kultúrája.” Noha ne feledjük, a Kalevala mégse történelem, hanem költészet, de minden része a valóságból sarjadt. Az említettek magyarázhatják, hogy ez a különös önfenntartó, dalfoganó ösztön milyen lényeges a népeknél! S a finnek esetében azt is, hogy nem a „sem-miből” lett példátlanul gyorsan, nagyszerű iparművészetük, építészetük, sokkal nagyobb népességű és sokkal régebben kialakult nemzeti államokéval mára egyenrangú irodalmuk stb., nem túlzás tehát, ha azt mondjuk: a Kalevala fennmaradásának lényege és elsődleges jelentősége ez! De többé-kevésbé ezt állíthatjuk minden közvalóságból születő művészetről, költészetről. A Kalevala a finnek számára gyarmatokat, felfedezéseket — noha ilyesmi látomásokban sok van benne! —, hódításokat pótol, azaz; hozott létre sajátos, külön világban —, mely el nem hódítható! — a szavak és a dal elemi erejével. Így válhatott és vált a mai finn művészet és kultúra beláthatatlan hátszobájává! Tegyük hozzá, hogy ugyanakkor a napjaink, illetve a közelmúlt idők finn költészetére jobban hatottak a nyugati áramlatok. Mintha valamit sebtében pótolni akarnának a finn költők?!... Olyasmit, amiben sok népnél előbbre vannak! Okkal kell hinnünk, hogy akkor teljesedik ki igazán a finn költészet, ha méltó öntudattal fölfedezi a Kalevala kimeríthetetlen kincseit és úgy építi magába, mint saját legtermészetesebb test-lélek anyagát. Talán erre sem kell sokáig várni. Mert kétségtelen, új napot és új holdat kell kovácsolni az égbe, az emberiség egére, ahogy a becsület és alapos Ilmarinen tette. S az is figyelemreméltó és példaadó, amit Rácz István megállapít: „A Kalevalában az ellenfelek többnyire nem a kardjuk erejével szállnak harcba, hanem a szó, a varázserejű ének segítségével.”

Ahogy Väinö Kaukonen A Kalevala születése című nagyszabású művének utótanulmányában — A Kalevala és Magyarország — Domokos Péter is említi: „1871-ben Barna Ferdinánd munkájaként jelent meg az első, teljes Kalevala.” Majd arról ír, hogy ez a fordítás visszhangtalan volt, több okból sem sikerült. Nehezíti a munkát, hogy a Kalevala nyelve nem azonos a mai finn köznyelvvvel. „Az eposz nyelve a réginek és a népinek olyan vegyülete, mint például az »Ómagyar Mária siralom« moldvai csángó dialektusban előadva.” Barna német fordítást is fölhasznált. Így kezdi magyarul az első négy sort:

Hajt a lélek, nagy a kedvem
 Gondolatom unszol engem
 Fogynom dalhoz, énekléshez,
 Kezdenem a regéléshez.

S ha már ezt közreadtuk — e sorok írója nem ismeri Barna Ferdinánd munkáját, de a többi fordítás, minden olvasáskor, újra és újra nagy gyönyörűséget okoz! — érdemes összehasonlítani a Kalevala első mondatát — hat sorát — a kitűnő elődök átültetésében. (Kíváncsian várjuk Képes Géza mun-

káját is. Már csak azért is említem, mert régebben magam is megpróbálkoztam itt-ott részleteket fordítgatni, pusztán kíváncsiságból, illetve erőfelmérési szándékkal s jól tudom, szinte egész életet kíván ez a szellemi-költői munka. Tisztelet tehát mindenkinek, aki részben vagy egészben elvégzi! Akárcsak a maga öröme is.)

Az ünnepi alkalom arra is jó, hogy a magyar olvasó finnül is ízlelje legalább az említett első mondatot. (Az „ä” olvasata: nyílt „e”, az „s”-é, mint a magyar „sz” hangzóé.) A részletet Papp István közlése nyomán írom le.

Ensimmäinen runo

Mieleni minun tekevi,
aivoni ajattelevi
lähteäni laulamahan,
saa'ani sanelemahan,
sukuvirttä suoltamahan,
lajivirttä laulamahan.

Vikár Béla fordítása:

Mostan kedvem kerekedik,
Elmém azon töprenkedik,
Hogy im dalra kéne kelni,
Ideje volna énekelni,
Nemek nótáit dúdolni,
Fajok énekeit fújni;

Nagy Kálmán fordítása:

Mind csak azon gondolkodom,
egyre azon elmélkedem:
Kedvem támadt énekelni,
jó szívvel beszédbe fogni,
népünk versét mondogatni,
régiek dalát dalolni,

Rácz István fordítása:

Ihol kedvem kerekedett, eszembe gondolat gerjedt:
én elmennék énekelni, szép szavakat sorba szedni,
mondanám az ősi mondát, regélném a régi regét.

Ugyanennyi a magam ügyetlenkedéséből:

Kezdett kedvem kerekedni,
eszmélkedni, elmélkedni,
közeledni dalhoz dallal,
régí regét szép szavakkal
dédelgetve dúdolgatni,
népünk dalát dalogatni.

Mert szerencsére, vannak még bátrak és vállalkozók, mint az „afrikai Vejnemöjnen”, a guineai költő és könyvkiadó, Alpha A. Diallo, aki nemrég anyanyelvére fordított a Kalevalából vaskos kötetnyit. (A szép kiállítású könyvet — Kalevala e Fulbheyá — Pular-Fulfulde nyelven, Akseli Gallen-Kallela remekléseivel a könyvtáblákon és belül is, éppen Szegeden nyomták 1983-ban.) Tőle tudom, hogy sem az angol, sem a francia fordítás nem tetszett neki igazán, az eposz valódi és elbűvölő szépségeit, költői fenséges-ségét Rácz István kitűnő munkája, illetőleg a magyar Kalevala-fordítások nyomán fedezte föl. Az ő anyanyelvét kilenc afrikai országban, mintegy tizenötmillióan beszélik. Nagyszerű érzés, hogy a magyar nyelv volt az ösztökélő és közvetítő a soknyelvű és nyelvjárású Afrika felé! (Alpha A. Diallo néhány hónapja fiatalon elhunyt.)

Támadnak minden bizonynal még erősek és elszántak, akik nekivág-
nak a nagy eposz anyanyelvükön való meghódításának. Ebben a hitben,
főhajtással a finn nép nevesei és névtelenjei előtt, Rácz István fordításából
idézzük a Kalevala utolsó sorait:

Ámde mégis mindazáltal új dalok útján indultam,
utat leltem, jelet tettem, útmutató ágat törtem.
Messze megy majd ez az ösvény, új utak ágaznak szerte
nálam nagyobb dalosoknak, éneket többet tudóknak
most növekvő nemzetében, serdülőknek seregében.

CSÓRI SÁNDOR

Finn költők estje

Minden országnak megván a maga címeré. Egy olyan, messziről fölis-
merhető jelvénye, melyre a történelem égette rá a nép mitikus eredetét,
múltját jelképező szimbólumot: a királysast, a kétfejű sast, a turult, a lilio-
mot őrző oroszánt, az országot átszelő, négy folyó tömör ábrázolatát. De a
hivatalos címer mellett mindegyik népnek van egy másik, egy nem hivata-
los címere is. Egy apokrif, egy köznapibb, egy könnyebben megfejthető vál-
tozat. Erre viszont a történelem helyett a világot járó közhelyek égették rá
a maguk tűzzománcba ágyazott jelképeiket. Így került a mienkbe a csikós,
a gulyás, a puszta, a gémeskút, a bársony mellényben muzsikáló cigány, a
finnekébe pedig a szauna, a rénszarvas, az áfonya, a finn tőr, s újabban —
szerencsére — az előbbieket föl magasodva a finn építészet igézetes képe.
Sőt, hogy ezúttal a politikát se mellőzzük, a finnek jelenkori címerébe így
égetődött bele a híres, Alvar Aalto tervezte Fínlandia-ház, a Kongresszusi
Palota, ahol az 1975-ös Helsinki Egyezményt aláírták. Azóta nincs olyan nap,
hogy a világhírek vagy a hírmagyarázatok révén legalább egyszer meg ne
kondulna bennünk Helsinki neve s vele együtt a finneké.

Hogy az egyezményről mit gondolunk, legokosabb, ha most elhallgat-
juk. A történelem korunkban is tele van kétségbeejtő, drámai és hamis je-
lenetekkel, amelyek legföljebb arra jók csak, hogy a szívrohamoktól szen-
vedő emberiség rövid időre elfeledkezzék önmagáról, és lélegzethez jusson.
Helsinki ennek a gondosan kiszámított időnyerésnek volt nemcsak színtere,
de bizonyos értelemben a szorgalmazója is.

Egy olyan kis nemzet számára, mint a finn, amely hosszú időn át csak
kakasülőről nézte, nézhette a világsszínpadon zajló eseményeket, az 1975-ös
esemény sikeres beugrásnak számít. A néző szereplővé lépett elő, még ha
mellékszereplővé, akkor is!

Úgy gondolom, hogy az ilyen rangosodás nem a szerencse és nem a vé-
letlen műve. És nem is csak a politikusoké. Megteremtésébe, kibőjtölésébe

Elhangzott a Szkéné Színpad finn költői estjén, 1984. október 12-én.